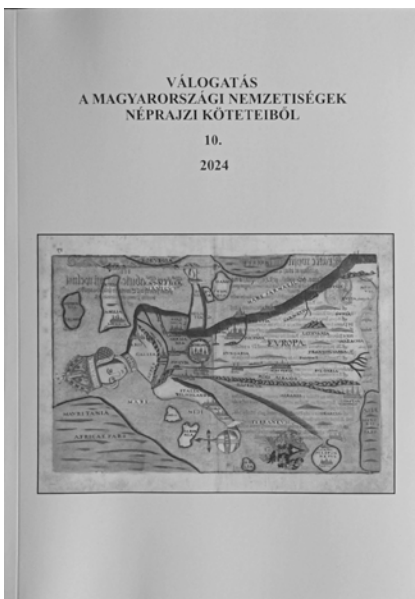

Fél évszázad a hazai nemzetiségek szolgálatában¹

„A magyarországi nemzetiségek néprajza” kiadványsorozat eredményei

A Magyar Néprajzi Társaság által szervezett konferenciának, amely október 27-én a nemzetiségi kutatások elmúlt fél évszázadát tekintette át, a tatai Német Nemzetiségi Múzeum adott otthont. A rendezvényt **Tircsi Richárd**, a Miniszterelnökség Egyházi és Nemzetiségi Kapcsolatokért Felelős Államtitkárság nemzetiségi főosztályvezetője, **dr. Kemecsi Lajos**, a Néprajzi Múzeum főigazgatója és **dr. Schmidt Mayer Richárd**, a Kuny Domonkos Múzeum igazgatója nyitották meg. Alábbiakban **dr. Székely András Bertalan** előadását adjuk közre.

2016 júniusában sikerült megünnepelnünk, hogy négy évtizede jelennek meg a velünk együtt élő nemzeti és etnikai kisebbségek tárgyi és szellemi örökségét számba vevő néprajzi kötetek. Akkor az Országgyűlés felsőházi terme és a Néprajzi Múzeum Kossuth téri épülete adott otthont a kétnapos tanácskozásnak. Sajnos, **dr. Eperjessy Ernő**, a kiadványsorozat meghatározó személyisége ma már nem lehet köztünk.

Mai előadónk közül többen is érintették az 1975-ös esztendő történéseit: az első *békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia* megrendezését és Társaságunk az alkalomból közrebocsátott első nemzetiségi köteteit. A nemzetiségi néprajz tematikájára összpontosító, a *Magyar Néprajz Napján* rendezett konferenciánknak most a nemzetiségi múzeumügy egyik kimagasló fellegrája, Tata, a *Német Nemzetiségi Múzeum* ad otthont. Arra vállalkoztam, hogy az elért eredményekről számolok be. A kiadványsorozat történetében voltak hullámhegyek és hullámvölgyek, de kétségtelen, hogy a „szekér” máig folyamatosan halad tovább.

Már a kezdetekkor kikristályosodott, hogy „a nemzetiségi etnográfiaiak megjelölt célja és feladata: a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek sajátos, tradicionális kultúrájának a feltárása, tudományos értékű publikációja, hogy azok a jelenben és a jövőben is az anyanyelv, a kultúra megmaradásának, egyben újra alkotásának a forrásai lehessenek. A kötetek egyúttal a magyar népi műveltség, az európai kultúra összefüggéseinek jobb megértését is elősegítik, gazdagítják annak értékeit.”²

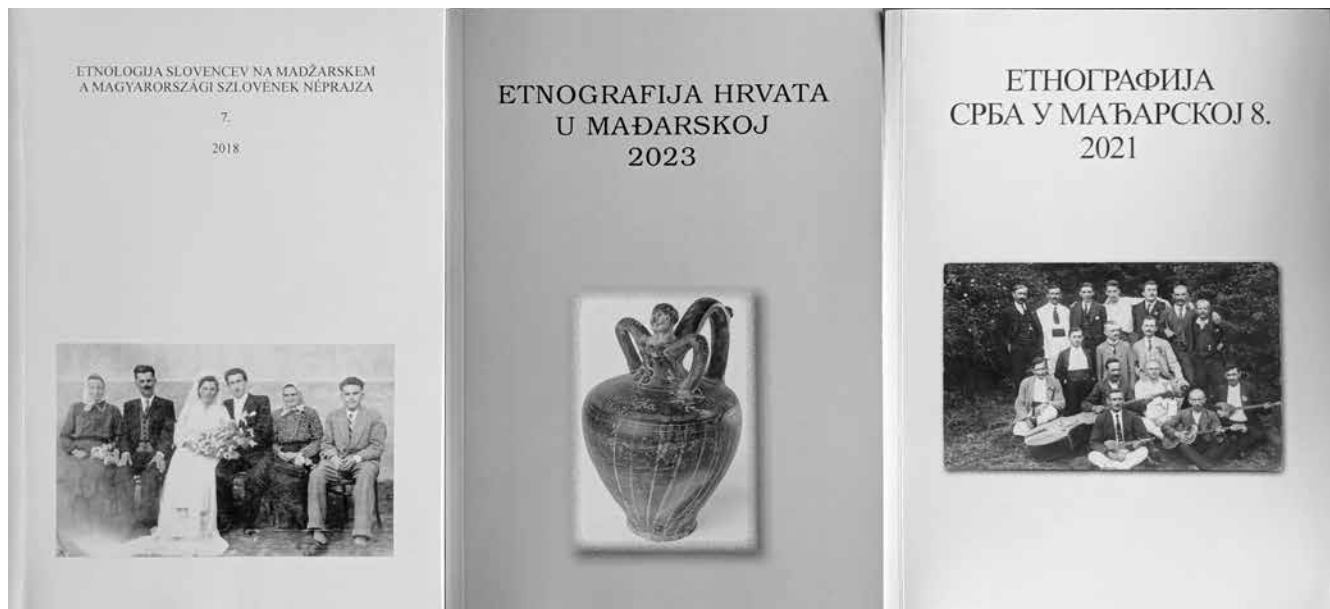
Az induláskor a pártállam négy nemzetiséget ismert el (német, szlovák, román és délszláv – utóbbi kifejezés a szerb, horvát és szlovén gyűjtőfogalma volt), ezért a néprajzi kiadványaink is ezekben az irányokban tudtak elindulni. A határnak tekintett tízezres lélekszámot az ún. kisnemzetiségek nem érték el, a cigányságot pedig nem nemzetiségi, hanem szociális problémákkal terhelt társadalmi csoportnak tekintették. A köteteket kezdettől fogva a Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztálya gondozta, szerkesztette és fogta össze. A gazdasági ügyintézés dolgát a Tankönyvkiadó Nemzetiségi Osztálya vállalta magára. A szerkesztésbe bekapcsolódtak az akkori nemzetiségi szövetségek, a támogatást pedig 1989-ig a Művelődési Minisztérium költségvetésben biztosította.³ A rendszerváltozásig mindez nagyobb fennakadás nélkül működött.

Negyedszázada Eperjessy Ernő azoknak az éveknek komoly gondjairól számolt be: „Az 1989-1992 közötti időszak a válság ideje. A társadalmi változások átmeneti bizonytalanságai e köteteket sem kímélték. Az 1989-ben megjelent német, szlovák, délszláv kiadványból is csak mutató példányok maradtak. A többinek a különböző raktárakban nyoma veszett, zúzdába kerültek.

¹ Elhangzott az „Ötven év a nemzetiségi kutatásokban” című tudományos tanácskozáson a tatai Német Nemzetiségi Múzeumban a Magyar Néprajz Napján, 2025. október 27-én.

² Eperjessy Ernő: 40 évesek a nemzetiségi néprajzi kiadványsorozatok. In: Székely András Bertalan (szerk.): Válogatás a magyarországi nemzetiségek néprajzi kötetéből 8. (2018) Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 2018. 23.

³ Dr. Eperjessy Ernő: A magyarországi nemzetiségek néprajza 1975-2000. Mikszáth Kiadó, Horpács, 2001. 3.

1990-92 között pedig a kötetek már csak eloben léteztek. 1993-ban a kötetek kiadását ismét a Magyar Néprajzi Társaság vette át.⁴

Ezen korszak történése, hogy 1990-ben a jeles néprajzkutató egyetemi tanár, dr. Andrásfalvy Bertalan kulturális miniszterként mentette a helyzetet, de a távozása ismételt bizonytalanságot eredményezett. 1993-ban új nemzetiségi törvényt fogadott el az Országgyűlés (1993. évi LXXVII. tv.), amely a kisebb lélekszámú közösségekre is kiterjesztve a hatályát, immár tizenhárom nemzeti és etnikai kisebbséget ismert el őshonosnak. A folyamatosan létrejövő kisebbségi önkormányzatok és azok intézményei támogatóként az egyes kötetek mögé álltak. A békéscsabai nemzetiségi konferencia is hangsúlyozta a sorozatok folytatása szükségességét. Ezek után egy közös alsorozatban a *bolgár, görög, lengyel, örmény és ruszin nemzetiség* is közölhette anyanyelvén s magyarul a reájuk vonatkozó tanulmányait. Erőteljesebbé váltak a cigány néprajzi kutatások is. Jugoszlávia felbomlása, illetve a délszláv háború folyamánként külön *horvát, szerb és szlovén* alsorozat indult. Ettől fogva vált rendszeressé a magyar nyelvű válogatáskötetek megjelenése is. Ezek döntően az egyes nemzetiségi nyelven írt legszínvonalasabb munkák nyilvánosságát teremtették meg a többségi érdeklődők számára.

Rendeződött tehát a sorozat helyzete, a kormányzat nemzetiségeért felelős mindenkori részlege és a Nemzeti és Etnikai Kisebbségeért Közalapítvány az éppen időszerű kiadványok közzétételére hol nagyobb, hol szerényebb összeget biztosított pályázat vagy egyedi támogatás formájában. Jobb esetben – a 2000 körüli években – az évi hétmillió forintot is elérte a központi támogatás, ami több kötet elkészítésére is alkalmat adott, más években azóta egy-három volt az újonnan napvilágot látó könyvek száma. A különböző kormányváltások a kisebbségi ügyek terén is újabb és újabb szerkezeti átalakításokat hoztak az államigazgatásban: a Határon Túli Magyarok Hivatalával együtt megszüntették a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalt, csökkentették az ezen ügyekkel foglalkozó munkatársak számát s nem egyszer az e célra fordítható költségvetést is. Jelenleg a Miniszterelnökség egy főosztálya foglalkozik nemzetiségi ügyekkel, amellet a kulturális és oktatási államtitkárságon is léteznek kis létszámú referatúrák. Létrejött viszont az országgyűlési szószólók hálózata, külön bizottságot alkotva, amely a közösségeiket érintő minden törvénnyel kapcsolatban véleményt alakít ki, s évenként emelkedő költségvetést képesek kiküzdeni valamennyi nemzetiségi közösség önazonosságőrző munkájához.

„A kötetekben tartalmuk szerint főképpen a naptári ünnepekhez és az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó folklór hagyományok, a népköltészet, mesék,

⁴ Dr. Eperjessy i.m. (2001) 3.

⁵ Dr. Eperjessy i.m. (2001) 4.

BEITRÄGE
ZUR VOLKSKUNDE
DER UNGARNDUITSCHEN
2023

TANULMÁNYOK A MAGYARORSZÁGI
BOLGÁR, GÖRÖG, LENGYEL, ÖRMÉNY ÉS RUSZIN
NEMZETISÉGEK NÉPRAJZÁBÓL

STUDIES THE ETHNOLOGY OF ARMENIAN, BULGARIAN,
GREEK, POLISH AND RUSYNIAN MINORITIES IN HUNGARY

11.
(2021)

mondák, gyermekjátékok gyűjtései kapnak helyet. Az anyagi kultúra területéről a népviselet, díszítő művészet, kismesterségek, lakáskultúra, gazdálkodás, stb. témakörben születnek tanulmányok. Az egyes kötetekben az adott népcsoport nyelvjárásaira vonatkozó kutatások is jelentős helyet szereznek. Az utóbbi időben fordult a figyelem a népi vallásosság felé” – összegzett dr. Eperjessy Ernő negyedszázaddal ezelőtt.⁶ Ezt egészítem ki azzal, hogy 2011-től jómagam főszerkesztőként és az ún. kismemzetiségi és válogatáskötetek közvetlen szerkesztőjeként szükségesnek éreztem a felőlt tudományterületeket – az érintett közösségek szempontjaiból – a társtudományok irányában kibővíteni (lélektan, szociológia, történettudomány, történeti geográfia, szociolingvisztika, jeltudomány, kulturális antropológia, közművelődés stb.).

„A nemzetiségi néprajzi kötetek mindenekelőtt maguknak a nemzetiségeknek jelentik a legtöbbet. Az a tény, hogy az egykoron talán lenézett népszokás, népzene, viseleti darabok és így tovább, most ország-világ előtt könyvben megjelenő és továbbadásra érdemes értékek számítnak, a kisebbségek önbizalmát erősíti és helyes önértékelését segíti elő. Nem utolsó sorban ezek a kötetek azt a letűnőben lévő népi kultúrát mentik meg a jövőnek, amelyből a majdan megújuló nemzeti művelődés hitelesen meríthet. Most is számos nemzetiségi óvoda, iskola, könyvtár és természetesen kulturaközvetítő pedagógus használja kézikönyvként a sorozat köteteit. Ezekből tanulják újra a játékokat, dalokat, szokásokat. A hagyományokat felelevenítő művészeti együttesek, mint hiteles forrásból merítenek belőlük.

Fontos a sorozat a magyar néprajztudomány számára is. Mivel a feltárt anyag ezer szállal kapcsolódik a magyar népi kultúrához, elősegíti annak rendszerezését és jobb megértését. Nem csekély a kötetek jelentősége a kisebbség és az anyanemzetek közötti kapcsolódás szempontjából sem.”⁶

Az egyes alsorozatok döntően önmagukat az adott közösség tagjaként meghatározó szakemberek szerkesztik. Így a német köteteket kezdetől több mint négy évtizeden át prof. dr. Manherz Károly egyetemi tanár szerkesztette, akitől 2023-tól Schmidt Mayer-Busa Mónika vette át a stafétabotot. A szlovák szerkesztők sokáig Krupa András, prof. dr. Gyivicsán Anna, később Andó György és dr. Tóth István voltak, majd 2019-től dr. Király Katalin. A román alszeria szerkesztője Hocopán Sándor, jó ideje pedig Martyn Emília. Az ún. délszláv kötetek munkálatait Dékity Márk és dr. Kiss Mária fogta össze. Az önállósult horvát kötetek élén 1993-tól Frankovics György állt, akitől a szerkesztői feladatot 2011-ben dr. Horváth Sándor vette át. A szerb szerkesztő immáron harminckét éve Rusz Boriszláv. M. Kozár Mária a szlovén köteteken dolgozik 1993 óta. A cigány etnográfia gondozását elhunytáig Bódi Zsuzsanna, utána Deáky Zita, Szuhay Péter, utóbb dr. Bali János látta el. A bolgár, görög, lengyel, örmény és ruszin közös kiadvány gazdája 1993-2011 között dr. Eperjessy Ernő volt, azóta dr. Székely András Bertalan. A magyar nyelvű válogatást Jung Horti Judit, majd 2011 óta szintén dr. Székely András Bertalan szerkeszti. „A magyarországi nemzetiségek néprajza” sorozatot és az egyes alsorozatok szerkesztőinek munkáját összefogó főszerkesztők 1975-85 között Balassa Iván, majd 1992-ig Ujváry Zoltán, 1993-2011-ig Eperjessy Ernő, s azóta máig jómagam.

Érdeemes összehasonlítani a jelenlegi és a huszonöt év előtti kötetek számát. Amíg 2000-ben 82, 2025-ben már 162 nemzetiségi néprajzi kötet megjelenéséről tudósíthatok, tehát az elmúlt negyedszázadban csaknem megkétszereződött a kiadványaink száma. Tanulságos a „természen” a két időpontban nemzetiségek szerinti bontásban is végigtekintnünk: a német kiadványszám 17-ről 36-ra növekedett, a szlovák 16-ról 26-ra, a román 13-ról 18-ra, újabb együttes délszláv kötet nem jelent meg, tehát maradt 10, a korábbi 7 horvát kötet 17-re duzzadt, a 2 szerb 8-ra, a 2 szlovén pedig 7-re. A 2000. évi 9 cigány kiadványból mára 17 lett. A kismemzetiségeknek 3-ról (a most készüléssel együtt) 12-re sikerült növelniük a kötetek számát. A huszonöt esztendő előtti 3 válogatáskötet mennyisége 10-re emelkedett.

⁶ Dr. Eperjessy i.m. (2001) 4-5.

⁷ Kőrösi Orsolya: A nemzetiségi néprajzi sorozatok jelentősége. Kézirat, 2001, 1.

Köszönjük a mindenkori kormányzat támogatását, hozzávéve a nemzetiségi önkormányzatok és kutatóintézetek mellénk állását is.

Ahogy Kőrösi Orsolya 2001. február 21-én a Néprajzi Múzeum dísztermében napjainkban is érvényesen rámutatott, „nagy jelentőségű a sorozat abból a szempontból is, hogy impulzusokat adott az érintett nemzetiségek társadalomkutatásának, pontosabban nemcsak a reájuk irányuló, hanem hasonlóképpen az önkutatásuknak. Bizton állíthatom, hogy annak a tudományos teljesítménynek, amit máig a békéscsabai szlovák, a gyulai román, a pécsi horvát, a fővárosi német, bolgár, ruszin, a többközpontú romológiai kutatóhelyek s a további intézetek és műhelyek máig fölmutattak, ösztönzője volt az Önök könyvsorozata.”⁷ A helyettes államtitkár kiemelte, hogy a megjelent könyvek mindegyike az itt élőkkel foglalkozó irodalom, ami megkérdőjelezhetetlenül gazdagítja az országot – mindannyiunk – közös kulturális örökségét.

Az eredmények mellett nemcsak a rendszerváltozás körüli évek nehézségeit vehetjük számba, mert gondjaink ma is akadnak. Évről évre csupán pályázati, egyedi támogatási források állnak rendelkezésünkre, tehát némi bizonytalanság is vegyül az ünneplésünkbe, hisz csak a mindenkori lehetőségek függvényében tervezhetünk. A támogatások sohasem tették lehetővé szerzői tiszteletdíjak biztosítását, a szerzőket néhány tiszteletpéldánnyal tudtuk honorálni, az elnyert összegek szerkesztői, tördelőszerkesztői és nyomdai költségekre voltak csupán elegendőek. Szlovén kötet szerkesztőnk nyugállományba menetelével nem folytatta a kötet szerkesztést, így ama alsorozat nem jelenik meg egyelőre. Az államigazgatásban más tárcához került a cigányság ügye, ahol az utóbbi években nem mutatkozott szándék kezdeményezésünk támogatására. A legnagyobb lélekszámú kisebbségről lévén szó, ez ügyben meg kell próbálnunk ismételten hozzájuk vagy más mecénáshoz folyamodni. Bár több nekifutásunk volt, a kötetek terjesztése is hagy kívánni valót maga után. Minden bizonnyal új időszak kezdődik a következő kiadványok digitális megjelenésével, mivel azok így a világhálón minden érdeklődő – intézmény, kutató – rendelkezésére állnak majd.

Sajnos a fél évszázad számos adatközlője, szerzője, szerkesztője nem lehet közöttünk, csak a túlvilágról figyelheti mai tanácskozásunkat. Erkölcsi kötelességünk megköszönni, számba venni az ő szellemi teljesítményüket is, tisztelettel és hálával emlékeznünk rájuk. Ahogy Eperjessy Ernő a negyvenéves évfordulón kifejezte reményét a fél évszázados jubileum megérésére, mi most erősen bízunk az újabb kekszszerű évfordulókban.

Köszönöm figyelmüket!

Székely András Bertalan

Opre Mária felvételei

